

Jun 2023.

ANALITIČKI PAPIR

O finansijskim i ekonomskim implikacijama Modela faznog pristupanja na budžet EU, i na budžete zemalja u pristupanju

Autor: Strahinja Subotić, programski menadžer i viši istraživač, CEP

Saradnica¹: Ana Milinković, istraživačica, CEP

Sažetak. Ovaj rad ispituje uticaj Modela faznog pristupanja na budžet EU sa fokusom na države Zapadnog Balkana (ZB). On pokazuje da bi ukupni trošak proširenja na ZB iznosio do 35 milijardi evra u toku Višegodišnjeg finansijskog okvira (MFF), odnosno 5 milijardi evra godišnje. Iako bi to predstavljalo povećanje rashoda EU za ZB za sedam i po puta u odnosu na IPA III, godišnji teret na bruto nacionalni dohodak država članica bi iznosio samo 0,014% i 0,026% ili, u zavisnosti od države članice, između 1,6 i 10,8 evra po glavi stanovnika. Teret proširenja EU na ZB bi bio čak i niži u praksi kada bi se u obzir uzeli i doprinosi novih država članica. Nakon što se oduzmu puni doprinosi ZB6, post-pristupni troškovi bi iznosili 26 milijardi evra, ili 3,7 milijardi evra na godišnjem nivou. Kada to stavimo u kontekst kombinovanih fondova MFF i paketa pomoći „Sledeće Generacije EU“ koji broje i do 18,8 bilion evra, ovaj iznos deluje relativno zanemarljivo. Dodatno, proces faznog pristupanja ublažava uticaj na budžet EU, s obzirom na to da je malo verovatno da će sve države istovremeno napredovati iz jedne faze u drugu ili zajedno pristupiti EU, što njoj daje dodatnog vremena da pripremi svoj budžet za nove članice. S tim u vezi, originalna logika Modela koja podrazumeva postepeno uvećanje finansijske pomoći i drugih podsticaja je, ne samo potrebna, već i izvodljiva.

¹ Posebna zahvalnost profesoru Mojmiru Mraku, čiji originalni rad je bio jedan od glavnih izvora inspiracije i čiji su komentari tokom procesa razvoja ovog rada bili od velike koristi.

Da bi se obezbedila efektivna operacionalizacija, prvobitno dizajnirano uvećanje finansiranja je prilagođeno, s obzirom na to da originalni Model nije uzimao u obzir dinamiku uvođenja obaveznih doprinosa budžetu EU. Stoga se u ovom radu uporedno analiziraju tri različite varijante za distribuciju finansijskih sredstava i određivanje doprinosa zemalja ZB u svakoj od faza u procesu pristupanja. Prema originalnom Modelu, bilo je predloženo da kandidati u Fazi I dobijaju 50% od iznosa koji bi im pripao po ostvarivanju konvencionalnog članstva, zatim 75% u Fazi II, da bi Fazi III, s dostizanjem statusa nove države članice, ovaj iznos bio 100%. S druge strane, revidirana šema predviđa da će kandidati moći da dobiju do 40% sredstava u Fazi I, nakon čega sledi 60% u Fazi II, sa standardnim odnosno potpunim pristupom fondovima nakon sticanja članstva. S obzirom na dato prilagođavanje, ovaj rad sugeriše da bi najjednostavnija opcija u pogledu implementacije bila da se primena „Varijanta A“, koja predviđa pune doprinose u budžet EU po sticanju članstva, kao što je uvek bio slučaj. Naprednija i najpovoljnija za kandidate bila bi „Varijanta B“, koja predviđa postepeno povećanje potrebnih doprinosa nakon sticanja članstva, te bi do punih doprinosa došlo tek u Fazi IV. Ona efektivno balansira između hitnosti podsticaja reformi i ekonomske konvergencije, te potrebe da se kompenzuje državama kandidatima za određena institucionalna ograničenja u Fazi III. Konačno, uvođenje faznog doprinosa budžetu EU već tokom prepristupnih faza, prema „Varijanti C“, bilo bi najmanje povoljno iz perspektive ZB, ali bi pretpostavljalo kompromis koji bi mogao da ubedi skeptike proširenja da podrže Model faznog pristupanja. Izbor bilo koje od ovih varijanti predstavljao bi iskorak u prioritizaciji politike proširenja od strane EU.

I Uvod

Osim naglašavanja važnosti da se postepeno uvedu institucionalni podsticaji, Model faznog pristupanja u EU² takođe prepoznaje neophodnost da se obezbede značajna finansijska sredstva zemljama Zapadnog Balkana već tokom pristupnog procesa. Ipak, trenutna pretpripristupna pomoć (IPA III) koju obezbeđuje EU u iznosu do 9 milijardi evra za period od 7 godina (u skladu sa Višegodišnjim finansijskim okvirom (MFF) 2021-27), neadekvatna je da bi se podržao region da uhvati korak sa EU u pogledu socio-ekonomskog razvoja³. Dodatno, ona trenutno pruža samo slab podsticaj za stabilizaciju regiona i njegovo zadržavanje na evropskom putu uprkos malignim spojnim uticajima od strane aktera poput Rusije i Kine. Ovo šalje poruku da proširenje nije bilo prioritet tokom pregovora o MFF 2021-27. S tim na umu, potreba da se adresiraju identifikovani problemi je dobila na hitnosti u svetlu geopolitičkih promena u Evropi nakon napada Rusije na Ukrajinu 2022. godine. Činjenica da se rat vratio na evropsko tlo je podsetnik da održavanje statusa quo u politici proširenja neće biti dovoljno ukoliko je cilj da se „Evropa pripremi za sutrašnjicu“ (da citiramo francusko-nemačku deklaraciju iz 2023⁴).

Kako bi se omogućilo Uniji da prevaziđe trenutno stanje stvari, ovaj rad se nadograđuje na Model faznog pristupanja koji poziva na postepenije povećanje raspoloživih sredstava kako se kandidat približava članstvu. Ovaj pristup se poklapa sa revidiranom metodologijom proširenja iz 2020.⁵ koja predviđa „povećano finansiranje i investicije“ u cilju pružanja opipljivih i predvidljivijih podsticaja. Pošto ovaj aspekt revidirane metodologije tek treba da se primeni u praksi, **ovaj rad ima za cilj da istraži uticaj Modela faznog pristupanja na budžet EU i njegov uticaj na zemlje Zapadnog Balkana**. Konkretno, ovaj rad analizira različite finansijske varijante za raspodelu sredstava i određivanje doprinosa od strane zemalja Zapadnog Balkana u svakoj fazi procesa pristupanja.⁶ Osnovna premisa je da proporcije na strani finansiranja i doprinosa treba se prilagoditi tako da prelazak iz jedne faze u drugu bude finansijski atraktivan i politički podsti-

2 Michael, Emerson, Milena Lazarevic, Steven Blockmans, and Strahinja Subotic. “A Template for Staged Accession to the EU.”, European Policy Centre (CEP-Belgrade) and Centre for European Policy Studies (CEPS), oktobar 2021, dostupno na: <https://cep.org.rs/en/publications/a-template-for-staged-accession-to-the-eu/>

3 Matteo Bonomi, et al, “Avoiding the trap of another Paper exercise: why the Western Balkans need a human development-centred EU enlargement model”, Istituto Affari Internazionali (IAI), Januar 2020, dostupno na: <https://www.iai.it/sites/default/files/iaip2004.pdf>

4 Elysée, “French-German declaration”, januar 2023, dostupno na: <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2023/01/22/french-german-declaration>

5 European Commission, “Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans”, COM, februar 2020, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enhancing-accession-process-credible-eu-perspective-western-balkans_en

6 Lista faza prema Modelu: Faza I (Inicijalna faza pristupanja), Faza II (Srednja faza pristupanja), Faza III (Nova faza države članice) i Stav IV (faza konvencionalnog članstva).

cajan za kandidate. Nalazi će omogućiti dalji razvoj Modela 2.0 – revidiranog predloga za fazno pristupanje koji će se zasnivati na zaključcima serije tematskih radova koji nude dubinsku analizu različitih elemenata sadržanih u originalnom predlogu.⁷

II Metodologija

Ovaj rad prati sveobuhvatni metodološki pristup za simuliranje raspodele fondova i izračunavanje ukupnih troškova za budžet EU u vezi sa proširenjem na ceo Zapadni Balkan (Sekcija III), koji se zatim koristi kao osnova za analizu implikacija Modela faznog pristupanja (Sekcija IV). Taj pristup uključuje nekoliko koraka:

1. Prikaz iznosa finansiranja u okviru postojećih IPA fondova za Zapadni Balkan

Da bi izračunao apsolutnu i relativnu promenu od statusa quo do Faze I, ali i da bi prikazao kako bi izgledala razlika u visini alociranih fondova pre članstva i po ostvarivanju članstva, u radu se ističu ukupna predviđena budžetska sredstva odnosno „prisvojene obaveze“ (CA – *commitment appropriations*)⁸ u okviru IPA II po državi⁹, oslanjajući se na zvanične podatke Evropske komisije. Kako IPA III više ne koristi princip opredeljenih iznosa sredstava za svaku državu (en. *country envelopes*), bilo je potrebno osloniti se na IPA II koja je to činila kako bi analiza na nivou država bila moguća.¹⁰ Kako su fondovi u oba IPA ciklusa iste veličine, i iznose po 9 milijardi evra za period od sedam godina, IPA II koja je primenjena u periodu 2014-2020. je korišćena kao gruba procena za period koji pokriva IPA III u periodu 2021-2027. Ovo, stoga, isključuje Ekonomski i investicioni paket iz analize pošto paket uključuje, osim IPA fondova, instrumente garancije koji nisu i ne treba da budu smatrani za grantove.

2. Procena vrednosti ukupnih post-pristupnih alokacija

2.1. Kako bi se odredili ukupni troškovi budućeg proširenja i troškovi primene Modela faznog pristupanja u pred i post-pristupnim fazama, rad se oslanja na post-pristupnu CA procenu Ranka, Mraka i Marinča.¹¹ Alokacija CA se vrši u četiri različite oblasti politika: kohezionu politiku, poljoprivrednu politiku, politiku konkurencije, i dodatne interne politike koje se tiču bezbednosti i državljanstva. Prilikom izražavanja vrednosti u stalnim cenama iz 2018. godine, autori baziraju svoju kalkulaciju na kombinaciji principa opredeljenih iznosa sredstava za svaku državu (en. *country envelopes*)¹², gde je to primenljivo, i odgovarajućih alata za statističku procenu za one budžetske kategorije koje se alociraju na osnovu „principa izuzetnosti“¹³. Za izračunavanje je pretpostavljena puna apsorpcija, što znači da je u razmatranje uzeta puna alokacija sredstava a ne stvarni tokovi.

7 Lista izdatih radova koji će poslužiti za razvoj Modela 2.0: <https://cep.org.rs/en/initiatives/support-for-further-development-of-the-model-of-the-western-balkans-staged-accession-to-the-eu/>

8 Prisvojene obaveze ili ukupna predviđena budžetska sredstva (CA – *commitment appropriations*) su ukupan iznos svih zakonskih finansijskih obaveza budžeta EU ili višegodišnjeg finansijskog okvira unetih u datu budžetsku godinu za EU kao celinu. Obaveze unesene u određenu budžetsku godinu nisu uvek predviđene da budu isplaćene u istoj budžetskoj godini. Umesto toga, oni se obično isplaćuju postepeno tokom nekoliko uzastopnih godina, što implicira zaostajanje aproprijacije za plaćanja u odnosu na aproprijacije za obaveze.

9 European Commission, “Overview - Instrument for Pre-accession Assistance”, dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en

10 Alokacija sredstava IPA II iznosi 9 milijardi evra, od čega je 4,2 milijarde evra posebno namenjeno zemljama ZB. Preostala sredstva uključuju izdvajanja za Tursku i kovertu za više zemalja, pri čemu je značajan deo usmeren ka zemljama ZB. Nasuprot tome, u kontekstu IPA III, programiranje pomoći EU se fokusira na tematske prioritete, a ne na unapred određene okvire za zemlje, čineći IPA II brojke korisnom procenom za sredstva koja su pojedinačne zemlje dobile u hipotetičkom pretpriputnom periodu.

11 Za osnovno razumevanje o čemu se radi, videte sledeći rad: Vasja Rant, Mojmir Mrak, and Matej Marinc, “The Western Balkans and the EU budget: the effects of enlargement”, *Southeast European and Black Sea Studies*, april 2020, pp. 431-453, dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683857.2020.1793061>

12 Princip opredeljenih iznosa sredstava za svaku državu (en. *country envelopes*) se koristi za stavke budžetskih rashoda koje se dodeljuju na osnovu kriterijuma dogovorenih kao deo

13 Princip izuzetnosti se koristi za stavke budžetskih rashoda koje se dodeljuju agentima sa najboljim učinkom u licitaciji koja je dostupna u svim državama članicama.

2.2. Da bi se osigurala promjenljivost i pouzdanost nalaza u kontekstu posljednjeg finansijskog ciklusa EU, ovaj rad upoređuje ukupnu CA vrednost višegodišnjeg finansijskog okvira (MFF) 2021-2027 sa odgovarajućim iznosima iz MFF 2014-2020 (bez UK). Pošto su Rant et al. ocenili očekivane promene u veličini i sastavu budžetskih tokova EU prema državama Zapadnog Balkana nakon njihovog pristupanja u EU u kontekstu MFF 2014-20, ovaj rad pretpostavlja da će ukupna sredstva dodeljena Zapadnom Balkanu (i na nivou regiona i pojedinačno po zemljama zemlje) za hipotetički scenario pristupanja za period 2021-2027. biti slična kalkulacijama Ranta i dr. Ova pretpostavka je podržana činjenicom da je ukupan obim rashoda EU-27 u MFF 2021-2027 u stalnim cenama iz 2018. praktično identičan onom iz MFF 2014-2020 (kao što je prikazano u Tabeli 1).¹⁴ Ovakav korak predstavlja osnovu za dalju komparativnu analizu finansijskih tokova.

3. Predstavljanje iznosa doprinosa za budžet EU zemalja Zapadnog Balkana

Da bi se steklo razumevanje finansijskih obaveza zemalja ZB u smislu njihovih doprinosa budžetu EU, rad se oslanjao na rad Ranta et al. U njihovim proračunima, doprinosi su zasnovani na tradicionalnim sopstvenim sredstvima, PDV-u i BND-u.¹⁵ Ovo će pomoći u izračunavanju postpristupnih alokacija u ovom radu. Kako je originalni Model predlagao fazni pristup povećanju finansiranja kandidata bez definisanja dinamike njihovog doprinosa budžetu EU, ovaj rad se dublje bavi i ovim pitanjem.

4. Izračunavanje post-pristupnih alokacija

Nakon utvrđivanja ukupnog post-pristupnog CA i doprinosa, u radu su izračunate razlike i prikazane su ukupne alokacije na koje bi svaka zemlja Zapadnog Balkana imala pravo nakon sticanja članstva. Na taj način, rad pravi jednu važnu devijaciju od pristupa koji su koristili Rant et al. Naime, Rant et al. su koristili isplaćene obaveze (PA – *payment appropriations*)¹⁶ za izračunavanje salda nakon pristupanja. Ovo je važno za ispravnu procenu godišnjih neto alokacija po državi zbog postepenog uvođenja određenih fondova nakon pristupanja, kao i drugih praktičnih kompleksnosti zbog kojih se stvarni CA iznosi ostvaruju tokom vremenskog perioda koji premašuje jedan MFF. Iako odstupa od standardne prakse, ovaj rad koristi CA brojeke u svim proračunima, kako bi sve procene bile ograničene unutar sedmogodišnjeg perioda jednog MFF-a. Autori su smatrali da je ovo prilagođavanje neophodno i prikladnije za potrebe ovog dokumenta, koji nastoji da informiše kreatore javnih politika i u EU i u regionu ZB o procenjenim troškovima i koristima predloga za fazno pristupanje kroz jedan MFF, umesto da pruži precizne procene godišnjih neto alokacija. Autori stoga zapažaju da bi precizne *godišnje* neto alokacije u postpristupnom periodu bile nešto niže nego što je naznačeno u tabelama u ovom radu, pošto će PA u praksi biti niži od CA za bilo koju datu godinu. Međutim, pod pretpostavkom pune apsorpcije, ukupni iznosi svih PA i CA koji se odnose na jedan MFF bili bi jednaki.

5. Primena Modela faznog pristupanja

5.1. Na osnovu dobijenih okvirnih iznosa, rad se bavi analizom osetljivosti (en. *sensitivity analysis*) koja podrazumeva analizu uticaja promena u alokaciji sredstava po fazama u kontekstu Modela faznog pristupanja (Sekcija IV). Ispitivanje ponašanja Modela u različitim scenarijima uključuje variranje inputa poput visine i tajminga finansijske pomoći EU, kao i monitoringa rezultirajućih promena u autput varijabli koja je definisana kao stepen ostvarenja dva glavna kriterijuma koje Model treba da ispuni u pogledu pristupa finansiranju (videti 5.2 u nastavku).

5.2. Za uspešno postavljanje merila za procenu održivosti različitih varijanti za omogućavanje uvećanog pristupa fondovima EU i plaćanja doprinosa u budžet EU na osnovu Modela faznog pristupanja, rad postavlja dva ključna kriterijuma:

- i. **Pružanje značajnog finansijskog podsticaja na početku procesa** – Finansijska pomoć koja se dodeljuje kandidatima od Faze I treba da bude dovoljno održiva da doprinese njihovom

¹⁴ Proračun ne uzima u obzir EU fondove Sledeće generacije koji su osmišljeni kao *ad hoc* finansijski instrument kako bi se obezbedila socio-finansijska podrška državama članicama EU i njihovim građanima da odgovore na pandemiju COVID-19.

¹⁵ Iako je 2021. uveden doprinos na osnovu količine nerecikliranog plastičnog ambalažnog otpada u svakoj zemlji, ova mera nije promenila ukupan iznos doprinosa po zemlji, već je unela novu liniju iz koje se doprinosi rebalansiraju. Činjenica da „porez na otpad“ nije uključen u analizu ne menja ukupne rezultate.

¹⁶ Isplaćene obaveze (PA) predstavljaju stvarna gotovinska plaćanja izvršena u datoj budžetskoj godini za ispunjavanje obaveza preuzetih u prethodnim godinama. PA se koriste za izmirenje finansijskih transakcija koje proizilaze iz obaveza preuzetih u prethodnim budžetskim godinama. Proces plaćanja može potrajati, posebno za dugoročne projekte, a isplate se mogu vršiti tokom nekoliko godina dok se obaveza u potpunosti ne ispuni.

društveno-ekonomskom razvoju, tako da se jaz u odnosu na EU prosek vremenom smanji. To znači da bi ulazak u Fazu I trebalo da dovede do najvećeg porasta u pogledu neto prihoda iz budžeta EU, obezbeđujući ekonomski podsticaj što je ranije moguće u procesu i delujući kao snažan podsticaj vladama da sprovedu neophodne reforme.

ii. **Obezbeđivanje podsticaja za napredak između faza** – Svaka faza treba da pruži finansijski podsticaj vladama da sprovedu neophodne reforme i unaprede spremnost za članstvo. Stoga je važno osigurati da se iznos finansiranja postepeno povećava iz jedne faze u drugu, obezbeđujući takođe neto dobit čak i kada otpočne uplata obaveznih doprinosa u budžet EU. Takav pristup ima za cilj stvaranje održivog i naprednog zamaha ka punopravnom članstvu u EU.

Stoga, uzimajući u obzir sve definisane metodološke korake, ovaj rad ima za cilj da identifikuje najpogodniji kurs finansijske pomoći za Zapadni Balkan u skladu sa Modelom faznog pristupanja. S tim u vezi, u radu se procenjuje da li i u kojoj meri prvobitni predlog finansiranja Modela, koji podrazumeva pune doprinose počevši od Faze III, ispunjava dva kriterijuma. Dok Model ostaje osnova za analizu, nakon primene analize osetljivosti uvažavanjem dva navedena kriterijuma, u radu se predlažu tri varijante koje najbolje mogu da obezbede postizanje opštih ciljeva Modela. Tako varijante zadržavaju istu logiku povećanja postepene pomoći tokom procesa pristupanja, ali menjaju stope finansiranja i doprinosa po fazama. Kroz ovaj pristup, ovaj rad nastoji da pruži realističnu procenu najpogodnije finansijske varijante za osnaživanje politike proširenja. U isto vreme, dokument zadržava fleksibilnost ostavljajući prostor donosiocima odluka EU da naknadno preciznije odluče o željenim stopama finansiranja i doprinosa.

Tabela 1: Upoređivanje prisvojenih obaveza (CA) u dva različita EU institucionalna ciklusa

Prisvojene obaveze (CA), EUR triliona, iznosi u stalnim cenama iz 2018.	2014-2020	2021-2027	Razlika (u %) ¹⁷
1. Jedinstveno tržište, inovacije i digitalizacija	116	133	+15
2. Kohezija, otpornost i vrednosti	387	378	-2
3. Prirodni resursi i životna sredina	400	356	-11
4. Migracije i upravljanje granicama	10	23	+130
5. Otpornost, bezbednost i odbrana	2	13	+550
6. Susedstvo i svet	96	98	+2
7. Evropska javna uprava	71	73	+3
UKUPNO	1081	1074	-1

III Analiza alokacija budžeta EU državama kandidatima pre i nakon pristupanja

Upoređujući veličinu trenutnog budžeta EU i kombinovani BND kandidata sa Zapadnog Balkana, proizilazi da bi finansijske implikacije pristupanja ovog regiona bile beznačajne. Ako bi, hipotetički, sve zemlje Zapadnog Balkana istovremeno pristupile Uniji kao punopravne članice, zbir njihovog udela u strukturnim fondovima (bez doprinosa) bio bi oko 35 milijardi evra za period od sedam godina, što iznosi oko 5 milijardi evra godišnje (bez oduzimanja budžetskih doprinosa ovih zemalja) (videti Tabelu 2). Iako bi ovo predstavljalo povećanje rashoda za EU od 7,5 puta u odnosu na IPA III, godišnje opterećenje BND-a zemalja članica iznosilo bi samo 0,014% do 0,026%, ili, u zavisnosti od države članice, između 1,6 € i 10,8 € po glavi stanovnika. Ukoliko se ovo posmatra iz šire perspektive, odnosno imajući u vidu da je u opticaju čak 1,8 biliona evra kombinovanih fondova MFF-a i paketa pomoći „Sledeće generacije EU“ (en. *Next generation EU*)¹⁸, ovi iznosi izgledaju gotovo zanemarljivo. Oni takođe umanjuju validnost argumenata protiv proširenja vezanih za finansije i služe kao podsetnik da politička volja ostaje ključni element za određivanje kako i kada se buduća proširenja mogu desiti.

¹⁷ Iako postoji veliko povećanje % razlike u pod-oblastima 4 i 5, apsolutno povećanje je relativno malo upoređeno sa ukupnim iznosom.

¹⁸ Consilium, Long-term EU budget 2021-2027 and recovery package, zvanični sajt, dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/>

U praksi, teret proširenja EU na Zapadni Balkan bi bio čak i niži kada bi se u obzir uzele obavezni doprinosi novih država članica. Kao što je slučaj sa svim državama članicama, zemlje Zapadnog Balkana bi morale da daju doprinose u budžet EU po sticanju članstva. Nakon što se oduzmu puni doprinosi, post-pristupni CA bi iznosio oko 26 milijardi evra. Na godišnjem nivou, to iznosi 2,76 milijarde evra za ZB6 (vidi Tabelu 2), što je umanjeno od 26% u odnosu na ukupan iznos bez doprinosa za članstvo. U poređenju sa trenutnom IPA, to predstavlja petostruko povećanje raspoloživih sredstava. Iako će sve zemlje Zapadnog Balkana biti neto primaoci nakon sticanja članstva, njihov doprinos bi dodatno ublažio zabrinutosti koje se tiču potencijalnog tereta proširenja na budžet EU.

Tabela 2: Alokacija fondova ka Zapadnom Balkanu pre i nakon pristupanja EU (godišnji proseci; u milijardama evra)¹⁹

	Albanija	BiH	Kosovo	CG	Severna Makedonija	Srbija	ZB
IPA CA	0,11	0,08	0,08	0,04	0,09	0,2	0,6
Post-pristupni CA	0,74	0,95	0,41	0,21	0,06	2,17	5,07
Post-pristupni doprinosi u budžet EU	0,18	0,24	0,11	0,07	0,15	0,57	1,32
CA nakon pristupanja sa uračunatim doprinosom budžetu EU²⁰	0,57	0,71	0,3	0,14	0,45	1,59	3,76

Štaviše, budžetski uticaj proširenja EU na Zapadni Balkan biće dodatno ublažen činjenicom da je malo verovatno da će se ove zemlje pridružiti klubu u isto vreme. U stvari, kako Zapadni Balkan napreduje ka EU po principu „regate“, njihova ukupna perspektiva članstva zavisi od tempa usvojenih i sprovedenih reformi u svim klasterima. Trenutno su Crna Gora i Srbija na čelu procesa, Albanija i Severna Makedonija tek počinju pregovore o pristupanju (s tim da je potonja veoma blizu takozvanim „liderima“ (en. *frontrunners*) u pogledu ukupne pripremljenosti u klasterima), dok Bosna i Hercegovina i Kosovo još nisu započeli pregovore. Pošto se trenutno ne razmatra *en blok* proširenje, EU bi imala više vremena da postepeno pripremi svoj budžet za nove članice koje bi se pridružile u različitim periodima.

IV Primena Modela faznog pristupanja: Odmeravanje opcija

Obezbeđivanje dodatnih fondova za zemlje Zapadnog Balkana na način koji bi bio u fazama i uslovljen, jedan je od ključnih elemenata Modela faznog pristupanja. Originalan Model iz 2021. je predviđao višestruko povećanje fondova u poređenju sa postojećim prepristupnim fondovima (IPA III). On insistira na važnosti generalne političke volje za reforme tako što uvećava „šargarepu“ dok simultano dodaje kredibilitet „štapu“ tako što povećava oportunitetni trošak neusaglašavanja.²¹ Pored pružanja pomoći u procesu reformi i ranog sužavanja socio-ekonomskog jaza, Model takođe ima za cilj da pomogne nacionalnim administracijama da postepeno poboljšaju svoje apsorpcione kapacitete. Postojeći binarni pristup proširenju rezultirao bi brzim skokom sa IPA na nekoliko puta veće evropske strukturne i investicione fondove, stvarajući rizik od veoma niskih stopa apsorpcije u prvim godinama članstva. Stoga je vredno ispitati različite opcije za strukturiranje procesa uvećanja finansijskih koristi koje predlaže Model faznog pristupanja.

¹⁹ Svi brojevi su zaokruženi na dve decimale.

²⁰ Rezultati predstavljaju razliku između post-pristupnih CA i doprinosa.

²¹ Godinu dana kasnije, Evropski savet je potvrdio značaj „revirzibilnost“ u diskusijama faznog pristupanja. Za detalje videti: European Council, June 2022 Conclusions, CO EUR 21, CONCL5, jun 2022, dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>

Originalni predlog Modela

Originalni predlog Modela predstavlja značajno poboljšanje finansijskih aranžmana u odnosu na IPA i podstiče rano angažovanje u sprovođenju reformi. Međutim, dalje ispitivanje prvobitnog predloga ukazuje da šema finansiranja možda ne bi pružila dovoljan finansijski podsticaj u svakoj fazi. Prema Modelu iz 2021. godine, zamišljeno je da država u Fazi I dobija 50% fondova na koje bi imala pravo kao država članica, 75% u Fazi II, i puna alokacija u Fazi III. Iako nije eksplicitno adresirao doprinose, Model je podrazumevao da se sa punim doprinosima krene nakon sticanja članstva. Dok ova šema pruža snažne podsticaje u ranim fazama, stope finansiranja ostaju skoro iste u Fazama II i III nakon što se obračunaju doprinosi po ostvarivanju članstva (Tabela 3). Ovo stvara potencijalni jaz u finansijskom podsticaju za kandidate da finalizuju svoj proces reformi i da nastave da teže ka članstvu u Fazi III. Time bi se stvorio umereni rizik da će zemlje odličiti da se zadrže u Fazi II kako bi uživale u uvećanim finansijskim koristima bez da se odluče da okončaju reformski proces. Iako Model predviđa snažnu politiku reverzibilnosti kako bi se sankcionisala prolongirana stagnacija i nazadovanje u ispunjavanju uslova za članstvo, ipak je opravdano da se otkloni identifikovani jaz kako bi se rizik od neželjenih ishoda sveo na minimum.

Tabela 3. Originalna šema Modela za stopu finansiranja alokacije i doprinosa po fazi

	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija	Zapadni Balkan
Godišnje u milijardama evra (50%-75%-100%-100% fondova i 0%-0%-100%-100% doprinosa)							
IPA	0,11	0,08	0,08	0,04	0,09	0,20	0,60
Faza I	0,37	0,47	0,20	0,10	0,30	1,08	2,54
Faza II	0,56	0,71	0,30	0,16	0,45	1,63	3,81
Faza III	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Faza IV	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Apsolutna promena							
Faza 1 - IPA	0,26	0,40	0,12	0,07	0,21	0,88	1,94
Faza II – Faza I	0,19	0,24	0,10	0,05	0,15	0,54	1,27
Faza III – Faza II	0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,03	-0,05
Faza IV - Faza III	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Relativna promena							
(Faza 1 - IPA)/ IPA	244%	514%	148%	171%	232%	440%	325%
(Faza II – Faza I)/Faza I	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%
(Faza III -Faza II)/Faza II	2%	0%	-1%	-9%	-1%	-2%	-1%
(Faza IV – Faza III)/ Faza III	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Varijanta A – Postepeno povećanje fondova kroz pune doprinose u Fazi III

Da bi se izvršilo bolje usklađivanje finansijske šeme sa ciljem da se podstakne blagovremen i efektivan završetak procesa pristupanja, moguće je razviti novu varijantu originalnog predloga Modela kako bi se u svakoj fazi procesa obezbedili jači finansijski podsticaji za zemlje kandidate. Dalje, pod pretpostavkom da *puni doprinosi* nastupe u Fazi III, proračuni pokazuju da bi se optimalna opcija sastojala od **35% predviđenih fondova u Fazi I, 55% u Fazi II i 100% nakon sticanja članstva** (videti Tabelu 4). U Fazi I, sve zemlje imaju značajno povećanje sredstava u poređenju sa IPA, u proseku 198%, što ukazuje da postoji opipljiv finansijski podsticaj da se sprovedu reforme koje je potrebno dostići u toj fazi. U Fazi II, sve zemlje imaju očekivano povećanje od 57% u poređenju sa Fazom I. Sticanje statusa nove države članice u Fazi III pratilo

bi prosečno povećanje raspoloživih sredstava od 35% u poređenju sa Fazom II. Iako ova opcija podrazumeva 15 odsto manje finansiranja nego što je Faza I prvobitnog Modela podrazumevala, i 20 procenta u Fazi II²², ona je ipak efektivnija, jer u potpunosti ispunjava dva ključna kriterijuma, tj. pruža značajan finansijski podsticaj u ranoj fazi procesa i osigurava podsticaji za napredak između faza. Ova opcija bi bila najizvodljivija iz perspektive EU, pošto se ne uvode nikakve izmene standardnog režima doprinosa.

Tabela 4. Primena Varijante A

	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija	Zapadni Balkan
Godišnje u milijardima evra (35%-55%-100%-100% fondova i 0%-0%-100%-100% doprinosa)							
IPA	0,11	0,08	0,08	0,04	0,09	0,20	0,60
Faza I	0,26	0,33	0,14	0,07	0,21	0,76	1,78
Faza II	0,41	0,52	0,22	0,11	0,33	1,19	2,79
Faza III	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Faza IV	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Apsolutna promena							
Faza 1 - IPA	0,15	0,25	0,06	0,03	0,12	0,56	1,18
Faza II – Faza I	0,15	0,19	0,08	0,04	0,12	0,43	1,01
Faza III – Faza II	0,16	0,19	0,08	0,03	0,12	0,40	0,97
Faza IV - Faza III	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Relativna promena							
(Faza 1 - IPA)/IPA	141%	329%	74%	90%	132%	278%	198%
(Faza II – Faza I)/Faza I	57%	57%	57%	57%	57%	57%	57%
(Faza III -Faza II)/Faza II	39%	36%	35%	24%	35%	34%	35%
(Faza IV – Faza III)/ Faza III	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Varijanta B – Potepeno povećanje sredstava sa postepenim doprinosima od Faze III

Potencijalna alternativa predloženoj finansijskoj šemi je uvođenje faznih doprinosa koji kreću od Faze III gde je članstvo stečeno, prilagođavajući se institucionalnim ograničenjima sa kojima bi se nove države članice suočile tokom prelaznog perioda do Faze IV. Analiza pokazuje da bi optimalna alokacija sredstava po fazi bila **40%-60%-100%-100%**, **pri čemu je potrebno 50% doprinosa u Fazi III, a puni doprinosi samo u Fazi IV** (videti Tabelu 5) kako bi se zadovoljila dva ključna kriterijuma. U ovom slučaju, u Fazi I, sve zemlje imaju značajno povećanje sredstava u odnosu na IPA, u proseku za 240%, što ukazuje da postoji značajan finansijski podsticaj. Faza II rezultira povećanjem od 50% u odnosu na Fazu I. Konačno, sticanje članstva bi takođe bilo praćeno povećanjem od 45% u odnosu na Fazu II. Ova opcija, dakle, ispunjava oba kriterijuma i predviđa više sredstava za Zapadni Balkan nego Varijanta A.

²² Potencijalna populistička reakcija je predupređena činjenicom da je prvobitni Model služio kao radni dokument koji je hranio naredne diskusije, dok bi ovaj trebalo da pruži dodatne detalje o konkretnijim i realnijim putevima koje EU treba da sledi i njenim zvaničnim pokušajima da obnovi svoj pristup regionu. Štaviše, ova opcija takođe garantuje finansijske i političke podsticaje tokom celog procesa.

Iz perspektive Zapadnog Balkana, Varijanta B bi bila najpoželjnija. Naime, ona ispunjava oba kriterijuma i stvara snažne finansijske podsticaje, sa samo 10 procentnih poena manje sredstava od Faze I prvobitnog Modela i samo 15 procentnih poena manje od Faze II. Ono što je najvažnije, ona smanjuje fiskalni uticaj članstva na zemlje Zapadnog Balkana u prvim godinama članstva, jer zahteva samo 50% doprinosa u Fazi III. Do trenutka kad se dostigne Faza IV, Zapadni Balkan će imati više vremena od zemalja u prethodnim ciklusima proširenja da se prilagodi obavezama koje proističu iz članstva. Uprkos prosečnom smanjenju raspoloživih sredstava za 15% u Fazi IV, sve zemlje Zapadnog Balkana bi ostale neto primaoci iz budžeta EU. S toga, primena ove opcije bi se proširilo finansiranje pre i nakon sticanja EU članstva, dozvoljavajući pristupajućim zemljama da bolje pripreme svoje kapaciteta na duži rok. Međutim, mana ove varijante se uglavnom primećuje iz perspektive budžeta EU koji bi trpeo gubitak od 50% doprinosa tokom tranzicionog perioda Faze III. Ipak, ipak, ovo se može smatrati pravičnom nadoknadom za institucionalna ograničenja kojima bi nove države članice bile podvrgnute u ovoj fazi.²³

Tabela 5. Primena Varijante B

	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija	Zapadni Balkan
Godišnje u milijardama evra (50%-75%-100%-100% fondova i 0%-0%-100%-100% doprinosa)							
IPA	0,11	0,08	0,08	0,04	0,09	0,20	0,60
Faza I	0,30	0,38	0,16	0,08	0,24	0,87	2,03
Faza II	0,45	0,57	0,24	0,13	0,36	1,30	3,04
Faza III	0,66	0,83	0,35	0,18	0,52	1,88	4,42
Faza IV	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Apsolutna promena							
Faza 1 - IPA	0,19	0,30	0,08	0,05	0,15	0,67	1,43
Faza II – Faza I	0,15	0,19	0,08	0,04	0,12	0,43	1,01
Faza III – Faza II	0,21	0,26	0,11	0,05	0,16	0,58	1,37
Faza IV - Faza III	-0,09	-0,12	-0,05	-0,03	-0,03	-0,29	-0,66
Relativna promena							
(Faza 1 - IPA)/IPA	175%	391%	98%	117%	166%	332%	450%
(Faza II – Faza I)/Faza I	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%
(Faza III -Faza II)/Faza II	47%	46%	45%	40%	45%	45%	45%
(Faza IV – Faza III)/ Faza III	-13%	-14%	-15%	-19%	-15%	-15%	-15%

Varijanta C – Ppostepeno povećanje fodnova i doprinosa od Faze I pa do članstva

Moguće je predvideti uvođenje postepenih doprinosa već u Fazi I, kao način da se učvrsti saradnja i izgradi fer odnos između EU i Zapadnog Balkana tokom pretpristupnog perioda. Logika je da ukoliko zemlje kandidati dobiju pristup određenim koristima koje su bile nedostupne njihovim prethodnicima u prethodnim rundama proširenja (tj. postepeno institucionalno učešće i povećano finansiranje), imalo bi smisla očekivati da one postepeno počnu da uplaćuju doprinose u budžet EU već u pretpristupnoj fazi. Doprinosi bi se, dakle, postepeno povećavali do ukupnog iznosa u Fazi III, kao što je slučaj sa standardnom procedurom proširenja. S obzirom na malu veličinu ekonomija Zapadnog Balkana, njihov potencijalni doprinos tokom pretpristupnih faza postalo bi stvar zajedničke političke posvećenosti procesu i perspektivi članstva, a nešto od čega bi budžet EU imao značajne koristi.

23 Steven Blockmans, “The legality of a temporal suspension of veto rights for new EU Member States”, CEPS&CEP, jul 2023, dostupno na: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/the-legality-of-a-temporal-suspension-of-veto-rights-for-new-eu-member-states/>

U tom slučaju, optimalna raspodela sredstava iznosila bi **40%, 60%, 100% i 100% po svakoj od četiri faze, a udeo doprinosa po fazi bio bi 5%, 15%, 100% i 100%** (videti Tabelu 6). U tom slučaju bi se obezbedilo prosečno povećanje od 229% od IPA do Faze I, kao i prosečno povećanje od 45% od Faze I do Faze II, uključujući prosečno povećanje od 32% od Faze II do Faze III – faze članstva. Ukratko, iako je ova opcija zahtevnija za zemlje Zapadnog Balkana jer bi one morale da počnu sa doprinosima već tokom prepristupnog perioda, ona bi se ipak mogla posmatrati kao način da se proces prikaže kao nešto u čemu će obe strane, kao pitanje zajedničke obaveze, moći da investiraju. Alternativno, da bi se ublažio teret na države Zapadnog Balkana, uzimajući u obzir institucionalna ograničenja u Fazi III, podvarijanta ovog pristupa bi mogla da se sastoji od spajanja postepenog finansiranja sa postepenim doprinosima, pri čemu se puni doprinosi odvijaju samo u Fazi IV (npr. 5 %, 15%, 50% i 100%). Kao i kod drugih opcija, ove varijante predstavljaju fleksibilne kalibracije koje mogu biti podložne promenama u zavisnosti od razmatranja širih faktora od strane kreatora politika EU prilikom odlučivanja na koji način će tačno omogućiti postepeno povećanje sredstava za Zapadni Balkan.

Tabela 6. Primena Varijante C

	Albanija	BiH	Kosovo	Crna Gora	Severna Makedonija	Srbija	Zapadni Balkan
Godišnje u milijardama evra (40%-60%-100%-100% fondova i 5%-15%-100%-100% doprinosa)							
IPA	0,11	0,08	0,08	0,04	0,09	0,20	0,60
Faza I	0,29	0,37	0,16	0,08	0,23	0,84	1,96
Faza II	0,42	0,53	0,23	0,12	0,34	1,22	2,85
Faza III	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Faza IV	0,57	0,71	0,30	0,14	0,45	1,59	3,76
Apsolutna promena							
Faza 1 - IPA	0,18	0,29	0,08	0,04	0,14	0,64	1,37
Faza II – Faza I	0,13	0,17	0,07	0,04	0,10	0,38	0,88
Faza III – Faza II	0,15	0,18	0,07	0,03	0,11	0,38	0,91
Faza IV - Faza III	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Relativna promena							
(Faza 1 - IPA)/ IPA	167%	375%	92%	1088%	157%	318%	229%
(Faza II – Faza I)/Faza I	45%	45%	45%	44%	45%	45%	45%
(Faza III -Faza II)/Faza II	35%	33%	32%	23%	32%	31%	32%
(Faza IV – Faza III)/ Faza III	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Da rezimiramo, ovaj rad potvrđuje izvodljivost originalne logike Modela da omogući postepeno uvećanje finansijske pomoći već u ranoj fazi procesa, istovremeno pružajući dovoljne podsticaje za prelazak iz jedne faze u drugu, sa punopravnim članstvom kao krajnjim ishodištem. U cilju implementacije te logike u praksi, u radu je utvrđeno da bi se na potrebe zemalja Zapadnog Balkana mogle još bolje odgovoriti ako bi se ažurirala originalna kalibracija predstavljena u Modelu. U skladu sa tim razmišljanjem, rad predlaže tri održive (ali neiscrpane) varijante na originalni predlog Modela. Najjednostavnija opcija bi bila težiti Varijanti A, koja podrazumeva pune doprinose po sticanju članstva, kao što je uvek bio slučaj. Naprednija bi bila Varijanta B, koja prepoznaje specifičnost Zapadnog Balkana i potrebu za usklađivanjem prava i obaveza i, samim tim, omogućava da se doprinosi postepeno povećavaju čak i nakon sticanja članstva. Konačno, uvođenje postepenih doprinosa već tokom prepristupne faze, prema varijanti C, bilo bi najnepovoljnije iz perspektive Zapadnog Balkana, ali bi ipak moglo biti kompromis za ubeđivanje skeptika o proširenju da podrže obrazloženje Modela faznog pristupanja. Izbor bilo koje od ovih varijanti (videti Tabelu 7 za rezime) predstavljao bi iskorak u prioritizaciji politike proširenja od strane EU.

Tabela 7. Rezime predloženih šema finansiranja/doprinosu

	FINANSIRANJE (%)				DOPRINOSI (%)			
	Faza I	Faza II	Faza III	Faza IV	Faza I	Faza II	Faza III	Faza IV
Varijanta A	35	55	100	100	0	0	100	100
Varijanta B	40	60	100	100	0	0	50	100
Varijanta C	40	60	100	100	5	15	100	100

V Zaključak

Finansijske simulacije predstavljene u ovom radu sugerišu da proširenje EU na Zapadni Balkan ne bi značajno uticalo na budžet EU. Ovo ublažava sve potencijalne finansijske i budžetske nedoumice kada je u pitanju promovisanje proširenja na region u kontekstu Modela faznog pristupanja. S toga se čini da je politička volja ključni sastojak potreban za postizanje postepenijeg pristupa značajnim fondovima za članove EU. Takva politička volja treba da bude zasnovana na širokom razumevanju između institucija EU i država članica o važnosti podrške društveno-ekonomskom razvoju u budućim državama članicama dok su još u procesu pristupanja. Podjednako važno, rad naglašava značaj povezivanja pristupa većim fondovima i napretka u pripremljenosti za članstvo. Pristup višim nivoima finansiranja bi trebalo da bude samo nagrada za značajan napredak u ispunjavanju uslova za članstvo u EU, i obrnuto. Na ovaj način, „princip više-za-više; manje-za-manje” može biti operacionalizovan, a da se istovremeno osigura proces koji je kredibilan i predvidljiv za kandidate.

Nalazi ovog rada potvrđuju ispravnost originalne logike Modela da se omogući postepena finansijska pomoć u ranoj fazi procesa, pružajući istovremeno dovoljan podsticaj za prelazak iz jedne faze u drugu, sa punopravnim članstvom kao krajnjim ciljem. Zadržavajući pristup zasnovan na zaslugama, ovaj rad predstavlja nekoliko opcija koje bi kreatori politika trebalo da razmotre prilikom odlučivanja o nivoima pomoći koji će se ponuditi kandidatima tokom pretpripravnih faza. Dok se ovaj rad bavi samo finansijskim tokovima, pretpostavljajući punu apsorpciju sredstava, poseban rad zadire dublje u praktične finansijske aranžmane i instrumente potrebne za obezbeđivanje značajno povećanog finansiranja kandidatima u skladu sa predlozima Modela faznog pristupanja.²⁴ Sve zajedno, ovi predlozi obećavaju da bolje pripreme zemlje ZB za buduće članstvo, kao i da podstaknu domaće političke elite da se snažnije angažuju u sprovođenju sveobuhvatnih reformi.

24 Milena Mihajlovic (ex Lazarevic), “Reforming the EU’s pre-accession funding instrument: Effective membership preparation through the Staged Accession Model”, CEP&CEPS, 2023, dostupno na: <https://cep.org.rs/en/publications/reforming-the-eu-s-pre-accession-funding-instrument/>

Bibliografija

Blockmans, Steven, "The legality of a temporal suspension of veto rights for new EU Member States", Centre for European Policy Studies (CEPS) and European Policy Centre (CEP-Belgrade), 2023

Bonomi, Matteo, et al., "Avoiding the trap of another Paper exercise: why the Western Balkans need a human development-centred EU enlargement model", Istituto Affari Internazionali, 2020

Consilium, Long-term EU budget 2021-2027 and recovery package, official website

Elysée, "French-German declaration", 2023

Emerson, Michael, Lazarevic, Milena, Blockmans, Steven, Subotic, Strahinja, "A Template for Staged Accession to the EU.", European Policy Centre (CEP-Belgrade) and Centre for European Policy Studies (CEPS), 2021

European Commission, "Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans", COM (2020), Brisel, 2020

European Commission, "Overview - Instrument for Pre-accession Assistance ", official website
European Council, June 2022 Conclusions CO EUR 21, CONCL5, 2022

Mihajlovic (ex Lazarevic), Milena, "Reforming the EU's pre-accession funding instrument: Effective membership preparation through the Staged Accession Model", CEP&CEPS, 2023

Rant, Vasja, Mrak, Mojmir, "Financial flows between the Western Balkan countries and the EU budget in the pre- and post-accession period", Southeast European and Black Sea Studies, Avgust 2018,

Rant, Vasja, Mrak, Mojmir, Marinc, Matej, "The Western Balkans and the EU budget: the effects of enlargement", Southeast European and Black Sea Studies, 2020

**OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS**
WESTERN BALKANS

Seriya publikacija odnosno analitičkih dokumenata na temu potencijalne primene Modela faznog pristupanja u šest zemalja Zapadnog Balkana razvijena je u okviru projekta „Podrška daljem razvoju modela faznog pristupanje zemalja Zapadnog Balkana Evropskoj uniji“ koji je sprovodio Centar za evropske politike zajedno sa partnerskom organizacijom iz Brisela, Centrom za evropske političke studije (Centre for European Policy Studies – CEPS). Projekat je za cilj imao da dodatno doprinese razvoju robusnog i u potpunosti operativnog modela faznog pristupanja EU koji su zajedno kreirali CEP i CEPS. Kako bi ostvario zacrtani cilj, projekat je podržao istraživanja i analize potrebne za izradu 14 analitičkih dokumenata od kojih se svaki bavi konkretnim segmentom Modela faznog pristupanja ili pitanjem koje utiče na potencijalnu primenu Modela. Rad na analitičkim dokumentima predstavljao je ključni deo projekta koji je omogućio sveobuhvatnu razradu Modela faznog pristupanja 2.0.

Seriya „nacionalnih“ analitičkih dokumenata za temu ima potencijalnu primenu Modela za fazno pristupanje u svakoj od zemalja Zapadnog Balkana, sa fokusom na njihove političke i ekonomske specifičnosti, potencijalnu dinamiku implementacije na nacionalnom nivou, analizu zainteresovanih strana, kao i analizu prilika i rizika koje treba razmotriti u kontekstu potencijalne primene Modela.

Izradi ove serije publikacija doprineli su istaknuti regionalni istraživači, kao i određeni članovi mreže *Think for Europe* (TEN), kao što su Institut za evropske politike (EPI – Skoplje), Institut Alternativa (IA – Podgorica) i Vanjskopolitička inicijativa BH (FPI BH – Sarajevo).

institut alternativa

FOREIGN POLICY
INITIATIVE BH

www.cep.org.rs
www.ceps.eu